

ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

(με την εξαίρεση της Αρχαίας και Νεότερης Ελληνικής, Ρωμαϊκής και Βυζαντινής Ιστορίας που οι φοιτητές έχουν ήδη προσεγγίσει κατά τον πρωτοβάθμιο και δευτεροβάθμιο κύκλο των σπουδών τους και θα μελετήσουν ενδελεχώς κατά την διάρκεια των σπουδών τους στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Κατά τον ίδιο τρόπο και για τους ίδιους λόγους, αντιμετωπίζονται, συνοπτικότερα του αναμενομένου, πλευρές της ιστορίας της Ευρώπης).

Διδάσκουσα: **Μαρία Ευθυμίου**

Αθήνα, 2014

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΙΜΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

- Η εξέλιξη του ανθρώπου από ανθρωποειδές σε άνθρωπο διήρκεσε εκατομμύρια χρόνια. Από τις μέχρι τώρα ενδείξεις, κοιτίδα του ανθρώπου θεωρείται η Α. Αφρική. Κατά την μακρά περίοδο της φάσης του ως τροφοσυλλέκτη και κυνηγού, ο άνθρωπος μετακινούνταν σε ομάδες με σχετική κοινωνική ισότητα που, σταδιακά, σχημάτισαν φυλές. Ο άνθρωπος αναπτύσσει δεξιότητες/ κατασκευάζει όλο και τελειότερα εργαλεία και όπλα/ ελέγχει και χρησιμοποιεί την φωτιά/ αναπτύσσει γλώσσες επικοινωνίας/ θάβει τους νεκρούς του. Σχετικά πρόσφατα -μετά το 50.000 π.Χ- περνά στην Αυστραλία, μέσω Νέας Γουινέας/ και στην Αμερική από την Ασία και την Ιαπωνία, μέσω Βεριγγείου πορθμού.
- Με το τέλος της εποχής των παγετώνων, ο άνθρωπος σταδιακά κατακτά την γεωργία και εξημερώνει ζώα και φυτά. Παρατηρείται μεγάλη αύξηση πληθυσμού σε σχέση με το παρελθόν, παρότι τώρα ο άνθρωπος -λόγω του στενότερου συγχρωτισμού- είναι περισσότερο εκτεθειμένος σε επιδημίες και ασθένειες. Πρωιμότερη ανάπτυξη της γεωργίας (από το 10.000 π.Χ., περίπου, και εξής), κατά τις μέχρι τώρα ενδείξεις, παρατηρείται στην Εγγύς και Μέση Ανατολή μεταξύ των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη / στην Αίγυπτο περί τον ποταμό Νείλο/ στην Ελλάδα και στο Αιγαίο/ στην Κίνα περί τον Κίτρινο ποταμό/ στην Β. Αφρική/ στην Ινδία περί τον Ινδό ποταμό/ στην Κ. και Ν. Αμερική/ σε περιοχές της υποσαχάριας Αφρικής. Μεγάλα τμήματα του κόσμου -όπως π.χ. η Αυστραλία, ή ευρείες περιοχές στην υποσαχάρια Αφρική, Β. και Ν. Αμερική και Β. Ασία- παρέμειναν χώροι τροφοσυλλεκτών και κυνηγών και δεν έφθασαν ποτέ στην γεωργική επανάσταση, την οποία και γνώρισαν στην σύγχρονη εποχή -μετά τον 16^ο μ.Χ. αι.- μέσω των Ευρωπαίων.
- Η γεωργία αναγκάζει τον άνθρωπο να εγκατασταθεί σε σταθερούς οικισμούς, που, σταδιακά, θα εξελιχθούν σε χωριά, πόλεις, κράτη και αυτοκρατορίες (πρώτη αυτοκρατορία στην ανθρώπινη ιστορία θεωρείται εκείνη του Σαργών Α΄, αρχηγού των Ακκαδίων, στην Μεσοποταμία, το 2296 π. Χ). Η σταθερή εγκατάσταση, η γεωργική ενασχόληση στον κύκλο του έτους καθώς και η ανάγκη καταγραφής των αποθεμάτων τροφής που παρέχει η γεωργία οδηγούν τον άνθρωπο στην ανακάλυψη της γραφής (στην τέταρτη χιλιετία π.Χ στην Μεσοποταμία από τους Σουμέριους και, περίπου την ίδια εποχή, στην Αίγυπτο- περί το 1100 π.Χ. ανακαλύπτεται το αλφάβητο από τους Φοίνικες και τελειοποιείται από τους Έλληνες)/ στα μαθηματικά/ στην αστρονομία/ στην μέτρηση του χρόνου/ στην χρήση των μετάλλων. Οι ίδιες αυτές πρωτόγνωρες οικονομικές πραγματικότητες δημιουργούν νέες ανάγκες, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη μιας πιο συγκροτημένης, σύνθετης και περίπλοκης κοινωνίας που, σταδιακά, οδηγείται στην δημιουργία: αποθηκών/ ατομικής ιδιοκτησίας/ εμπορίου/ συστημάτων άρδευσης/ υπαλλήλων για την φύλαξη αποθηκών και οικισμών καθώς και για την φροντίδα των συστημάτων άρδευσης/ καταμερισμού εργασίας/ ταξικής διαστρωμάτωσης/ πολιτικής εξουσίας/ γραφειοκρατίας/ συστημάτων παιδείας/ δημοσίων κτιρίων/ στρατών/ ναών/ ιερατείων/ θεσμών/

νομοθεσίας (περίφημες στον τομέα αυτόν είναι οι πρώιμες νομοθετικές κατακτήσεις των Σουμερίων και Βαβυλωνίων, όπως, π.χ., του βαβυλωνίου βασιλέα Χαμουραπί το 1686 π.Χ.)/ θρύλων και επών (σημαντικότερο το πρώιμο σουμεριακό *Έπος του Γκιλγκαμές*, το οποίο και καταγράφεται το 2100 π.Χ., σε ακκαδική γλώσσα). Το άροτρο και η χρήση υποζυγίων και αροτριώντων ζώων διαδίδεται, αν και όχι παντού (στην αμερικανική ήπειρο π.χ., όπου η γεωργία ανακαλύφθηκε σχετικά ενωρίς, η σπορά γινόταν, μέχρι την έλευση των Ευρωπαίων τον 16ο αι. μ.Χ., ως επί το πλείστον, με το χέρι, με την βοήθεια αιχμηρού οργάνου).

- Παράλληλα με τους γεωργούς (και, κυρίως, στην Κ. Ασία, από τις ακτές του Ειρηνικού μέχρι και την ευρωπαϊκή Ρωσία) αναπτύσσονται στις στέπες νομαδικοί κτηνοτροφικοί πληθυσμοί που χαρακτηρίζονται από πολεμικότητα και επιθετικότητα/ ζουν με σχετική κοινωνική ισότητα σε γένη και φυλές υπό την καθοδήγηση γερόντων και πολεμιστών/ μετακινούνται με τα βραχύσωμα, ανθεκτικά άλογά τους/ εκθρέφουν ζώα (κυρίως πρόβατα)/ κατοικούν σε σκηνές/ δεν έχουν γραφή και –κατά κανόνα- είναι παγανιστές και σαμανιστές, χωρίς ναούς και ιερατείο.
- Στην Μεσοποταμία και την Εγγύς και Μέση Ανατολή εναλλάσσονται πολιτισμοί και λαοί: Σουμέριοι, Ακκάδιοι, Χετταίοι, Αμορίτες, Ασσύριοι, Ισραηλίτες, Βαβυλώνιοι, Αραμαίοι, Φοίνικες, Χαλδαίοι, Μήδοι, Πέρσες. Οι τελευταίοι (είτε από τον 6^ο αι. π.Χ. ως *ζωροάστρες*, είτε από τον 7^ο αι. μ.Χ. ως μουσουλμάνοι *σίιτες* και *σουφιστές*) αναδεικνύονται σε σημαντικό πόλο πολιτισμού με διαχρονικές κατακτήσεις στην διοίκηση, την νομοθεσία, την αρχιτεκτονική, την ποίηση, τις τέχνες και τα γράμματα.
- Η Αίγυπτος ενοποιείται περί το 3100 π.Χ., από τους Φαραώ που, με 32 δυναστείες, την διοικούν για, περίπου, 3000 χρόνια.

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥΣ

Η γεωργική εγκατάσταση δημιουργεί νέους κοινωνικούς και ηθικούς προβληματισμούς και ζητούμενα που αντανακλώνται στις θρησκείες. Ήδη στο πολυθεϊστικό σύστημα της Αιγύπτου ενοποιητικό ρόλο έχει η θεά **Μάατ** που αντιπροσωπεύει την δικαιοσύνη, την αλήθεια, την τάξη, την ειλικρίνεια και την ευθύτητα. Στην Αίγυπτο, εξ άλλου, θα αναπτυχθεί περί το 1360 π. Χ. και το πρώτο, απ'όσο γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, μονοθεϊστικό κήρυγμα, από τον Φαραώ **Ακενατών Α΄**, ο οποίος θεωρούσε ότι τα πάντα είναι δημιουργήματα ενός και μοναδικού θεού, του ήλιου.

Η παλαιότερη συγκροτημένη και αδιάσπαστη θρησκεία του κόσμου είναι, ως φαίνεται, ο **Ινδουϊσμός** που κυριαρχεί εδώ και τουλάχιστον 3500 χρόνια στην Ινδία, κυρίως, και, σε μικρό βαθμό, σε γειτονικές της χώρες, όπως π.χ. η Κεϋλάνη (Σρί Λάνκα), ή το Μπαλί, στην Ινδονησία. Ο ινδουϊσμός περιλαμβάνει ένα παλαιότερο οργιαστικό τμήμα (που καταγράφεται στις *Βέδες* και, στην ουσία, είναι οι μύθοι και

οι δοξασίες των ινδοευρωπαϊών *Αρείων*, οι οποίοι εισήλθαν στην Ινδία και κυριάρχησαν σε αυτήν περί το 1550 π.Χ.) και ένα πνευματικό, ασκητικό τμήμα που απηχείται στις *Ουπανισάδες* (οι οποίες και συνεγράφησαν από τον 8^ο αι. έως και τον 4^ο αι. π.Χ.) Βασική ιδέα του Ινδουισμού είναι η απελευθέρωση (μέσω του εναρέτου και εγκρατούς βίου, της εσωτερικής γαλήνης και καθαρότητας, αλλά και του διαλογισμού) της ανθρώπινης ψυχής, η οποία υποβάλλεται σε *μετεμψυχώσεις* και διαβιοί, κάθε φορά, στην κοινωνική *κάστα* που της αναλογεί, ανάλογα με τα έργα της στην προηγούμενη ζωή.

Περί το 1200 π.Χ. σχηματοποιείται η, κατά πάσα πιθανότητα, πρώτη συγκροτημένη μονοθεϊστική θρησκεία, ο **Ιουδαϊσμός**, ο οποίος περί το 1100 π.Χ. λειτουργεί ήδη με βάση τις Δέκα Εντολές του. Σύμφωνα με τον Ιουδαϊσμό, ο Θεός είναι Ένας και μεταφέρει, μέσω ανθρώπων που επιλέγει, των Προφητών, τις επιθυμίες Του. Ο ύστατος προφήτης θα είναι ο *Μεσσίας*, ο οποίος, με τον Λόγο του, θα φέρει την ειρήνη και απόλυτη αρμονία στον κόσμο -με την βοήθεια του Θεού. Τον Μεσσία αυτόν οι Εβραίοι όλου του κόσμου αναμένουν και σήμερα να έλθει, ώστε να εκπληρωθούν οι Γραφές. Με την ρωμαϊκή κατάκτηση της Παλαιστίνης οι Εβραίοι βρέθηκαν σε σύγκρουση με τους Ρωμαίους, οι οποίοι και συνέτριψαν τις επαναστάσεις τους τον 1^ο και τον 2^ο μ.Χ. αιώνα, κατέστρεψαν τον Ναό τους στα Ιεροσόλυμα και επέφεραν την διασπορά τους που είναι, αναλογικά, η εκτενέστερη της παγκόσμιας ιστορίας. Οι κατάσπαρτοι Εβραίοι θα υιοθετήσουν τις γλώσσες των χωρών φιλοξενίας τους και θα διατηρήσουν την εβραϊκή γλώσσα μόνον ως γλώσσα προσευχής και λατρείας στις συναγωγές τους. Από αυτές τις κοινότητες θα προκύψουν στην Ευρώπη και στην Μεσόγειο (και, μετά τον 16^ο αι., και στην Αμερική και τον Νέο Κόσμο) δύο κύριες ομάδες: οι *σεφαρδίτες* (ισπανόφωνοι Εβραίοι της Ισπανίας, Πορτογαλίας, εν μέρει της Β. Αφρικής και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) και οι *ασκεναζίμ* (γερμανόφωνοι Εβραίοι της Κ. και Β. Ευρώπης, Ολλανδίας, Σκανδιναβίας, Πολωνίας, Τσεχίας, Ουγγαρίας, Λιθουανίας, Ρωσίας). Από αυτούς θα προκύψουν εξέχοντες στοχαστές, πολιτικοί, νομικοί, ιατροί, οικονομολόγοι, επιχειρηματίες, καλλιτέχνες και επιστήμονες των νεοτέρων χρόνων (π.χ. Μπ. Σπινόζα, Κ. Μαρξ, Λ. Τρότσκι, Μαρκ Σαγκάλ, Φ. Κάφκα, Σ. Φρόυντ, Α. Αϊνστάιν, Ε. Χόμσπιαουμ, Νόαμ Τσόμσκι, Ίρβινγκ Γιάλομ, Στ. Σπίλμπεργκ, Γούντνυ Άλεν, Λέοναρντ Κοέν, Μπομπ Ντύλαν και πολλοί άλλοι). Οι Εβραίοι, από τον Μεσαίωνα, υπέστησαν -κατά καιρούς και σε διάφορους τόπους- διωγμούς και πογκρόμ. Η αποφασιστικότερη έκφραση αυτού του *αντισημιτισμού* παρουσιάστηκε στην ναζιστική Γερμανία κατά την δεκαετία του 1940. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου δημιουργήθηκε, το 1948 –με διεθνή συναίνεση και την σύμφωνη γνώμη τόσο των Η.Π.Α όσο και της Ρωσίας (τότε, ΕΣΣΔ)- το κράτος του Ισραήλ, το οποίο και επανέφερε την αρχαία εβραϊκή ως ζώσα γλώσσα του.

Περί την ίδια εποχή με τον Ιουδαϊσμό (ή, κατά πολλούς ερευνητές, και πολύ ενωρίτερα) αναπτύσσεται στην Περσία ο **Ζωροαστρισμός**, με μυθικό ιδρυτή τον Ζωροάστρη ή Ζαρατούστρα. Αυτός κηρύσσει πως ο Θεός, ο Αχούρα Μάζντα, είναι Ένας και Καλός και μάχεται ένα από τα δημιουργήματά Του, τον Αριμάν, που εκπροσωπεί το Κακό. Αυτή είναι και η πάλη που έχει να κάνει και ο κάθε άνθρωπος μέσα του και στην κοινωνία. Ο Θεός τιμάται με φλόγα, όχι με θυσίες. Σε τελική φάση, ο κόσμος θα περάσει από δοκιμασία κατά την οποία θα τιμωρηθούν με φωτιά όσοι δεν πολέμησαν το Κακό ενώ, όσοι στην ζωή τους μετείχαν της πάλης του

Καλού, θα αμειφθούν με αναγέννηση. Ο Ζωροαστρισμός έγινε, κατά τον 6^ο αι. π.Χ., επίσημη θρησκεία της Περσίας, για να μεταλαγεί αργότερα και να σαρωθεί, τελικά, τον 7^ο αι. μ.Χ., από το Ισλάμ. Ο Ζωροαστρισμός διατηρείται μέχρι σήμερα ως θρησκεία ενός, αναλογικά, μικρού αριθμού ατόμων στην Περσία (Ιράν) και στην Ινδία (όπου ονομάζονται *Πάρσι*). Ήδη, στους αιώνες πριν τον Χριστό, από τον Ζωροαστρισμό είχαν σχηματισθεί διάφορες θρησκείες, όπως ο *Μιθραϊσμός*, που τιμούσε τον θεό Μίθρα (του οποίου η γέννηση εορταζόταν στις 25 Δεκεμβρίου κάθε έτους) -φύλακα της αλήθειας, της δικαιοσύνης, της τιμής και των συμφωνιών. Ο Μιθραϊσμός ήταν διαδεδομένος στον ρωμαϊκό στρατό και τους ρωμαίους αξιωματούχους. Αυτό έπαιξε ρόλο στην μετέπειτα διάδοση του Χριστιανισμού εντός της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και στην τελική αποδοχή του ως επίσημης θρησκείας του Ρωμαϊκού κράτους.

Κατά τον 5^ο αι. π.Χ. ένας νεαρός ινδός προύχοντας, ο Σιντάρτα Γκαουτάμα (*Βούδας* = Φωτισμένος) *φωτίζεται* στοχαζόμενος τις δυστυχίες των ανθρώπων, τις οποίες, όπως διδάσκει, ο άνθρωπος μπορεί να αντιμετωπίσει επιλέγοντας την *μέση* και *ορθή* οδό. Αποφεύγοντας τις υλικές υπερβολές, την απληστία, την φιληδονία και επιλέγοντας την εγκράτεια, την εγκαρτέρηση, την ανοχή, την κατανόηση και την αγάπη ο άνθρωπος μπορεί να ζήσει με ηρεμία, σοφία, μέτρο και γλυκύτητα, την οποία να διαχέει γύρω του, ούτως ώστε να συμβάλει ώστε ολόκληρη η κοινωνία να ζει μέσα σε παρόμοιο κλίμα. Με την άσκηση αισθημάτων, ψυχής και νου και τον βαθύ *διαλογισμό* ο άνθρωπος μπορεί να φτάσει στο ανώτατο επίπεδο φώτισης και γαλήνης, την *Νιρβάνα*. Ο **Βουδισμός** αρνείται τις κάστες του Ινδουισμού, καθώς πιστεύει ότι ο άνθρωπος κερδίζει την αλλαγή στην παρούσα ζωή επεμβαίνοντας ο ίδιος στην συμπεριφορά του. Ο Βουδισμός επηρέασε και επηρεάζει την ζωή ολόκληρης της Α. και ΝΑ. Ασίας, της Ιαπωνίας καθώς και της Κίνας, της πολυπληθέστερης χώρας του κόσμου και, γι' αυτό, είναι μέχρι και σήμερα μία από τις μεγαλύτερες θρησκείες στον κόσμο.

Την ίδια, περίπου, εποχή που στην Ινδία ο Βούδας κηρύσσει το δίδαγμα του, στην Κίνα ένας κοινωνικός στοχαστής, ο Κομφούκιος, εκφράζει τις ιδέες του (6^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.). Ο **Κομφουκιανισμός** δίνει έμφαση στην κοινωνία και στην καλή της λειτουργία, εστιάζοντας την προσοχή του στο άτομο και στην συμπεριφορά του. Για τον Κομφούκιο το σημαντικότερο είναι η γνώση, η σύνεση, η εντιμότητα, η εργατικότητα, το ήθος -και όχι το χρήμα και η κοινωνική θέση ή η αριστοκρατική καταγωγή. Ο άνθρωπος πρέπει τιμά τους ρόλους που κάθε φορά υπηρετεί/ να σέβεται τις κοινωνικές (οικογενειακές, πολιτικές) ιεραρχίες/ να τιμά τους ανωτέρους/ να δείχνει κοινωνική πειθαρχία και αυτοπειθαρχία/ να δείχνει ανοχή και καλή πίστη/ να χαίρεται, τιμά και προαγάγει την εργασία του/ να αποτελεί υπόδειγμα για τους υπολοίπους. Αυτό ισχύει -ακόμη περισσότερο- για τον ηγεμόνα, ο οποίος δικαιούται να κατέχει την θέση του *μόνον* εφόσον αποτελεί υπόδειγμα αρετής και ακεραιότητας. Οι πολίτες πρέπει να επαγρυπνούν και να αντιδρούν εφόσον αυτό δεν ισχύσει. Ο Κομφουκιανισμός έγινε τον 2^ο αι. π.Χ. επίσημο δόγμα της διοίκησης της Κίνας, η οποία έκτοτε -σύμφωνα με τις κομφουκιανικές επιταγές- έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση και στην μόρφωση, με αποτέλεσμα η Κίνα να αποκτήσει, μέσα στους αιώνες, στρατιές λογίων, φιλοσόφων, ποιητών, καλλιτεχνών, εφευρετών, μηχανικών, τεχνικών και επιστημόνων που την έχουν ιστορικά φέρει στην πρώτη θέση του παγκόσμιου πολιτισμού. Ο Κομφουκιανισμός επηρέασε και επηρεάζει

μέχρι σήμερα όχι μόνον την Κίνα και την Ιαπωνία, αλλά και –σε έναν βαθμό– ολόκληρη την Α. και ΝΑ. Ασία.

Ο Λάο Τσε εικάζεται ότι έζησε στην Κίνα λίγα χρόνια ενωρίτερα από τον Κομφούκιο. Σε αυτόν αποδίδονται οι πολύπλοκες αντιλήψεις των Κινέζων όσον αφορά στην σχέση του ανθρώπου με την φύση και τις *ενέργειες* που αυτή –και ο άνθρωπος, που είναι κομμάτι της– εμπεριέχουν. Ο **Ταοϊσμός** δίνει έμφαση στην κοινωνική συναναστροφή, στην φιλομάθεια και στην συζήτηση και θέλει τον κάθε άνθρωπο να αναζητά με απλότητα, ηρεμία και πνευματική ελευθερία την *δικιά του* αλήθεια, αντλώντας σοφία από την φύση. Ο Ταοϊσμός επηρέασε και επηρεάζει βαθειά την Κίνα, αλλά και ολόκληρη την Α. και ΝΑ. Ασία.

Απότοκη του Βουδισμού και του Ταοϊσμού είναι μία ακόμα διδασκαλία – μυστικιστική, αυτήν την φορά– που αναπτύχθηκε πολύ αργότερα, τον 6^ο αι. μ.Χ., το **Ζεν**. Το Ζεν γεννήθηκε στην Κίνα, αλλά επηρέασε και επηρεάζει ιδιαιτέρως την Ιαπωνία και την Κορέα, και στοχεύει στην *βίωση του φωτισμού* του ανθρώπου μέσω της ατομικής κατάκτησης μιάς ψυχικής κατάστασης από την οποία θα έχει απομακρυνθεί το συναίσθημα και η σκέψη επιτρέποντας, έτσι –εν κενώ και ενοράσει– να αναδυθεί η γνώση, η γαλήνη και η σοφία που υπάρχουν στο βάθος του καθενός.

Κατά πολύ νεώτερη των παραπάνω θρησκειών είναι η **Χριστιανική** θρησκεία που γεννήθηκε στην Παλαιστίνη τον 1^ο αι. μ.Χ., εποχή κατά την οποία η περιοχή αυτή ήταν ρωμαϊκή επαρχία. Ο Ιησούς γεννήθηκε ως Εβραίος, δίδαξε στους Εβραίους και απέκτησε τους πρώτους του μαθητές ανάμεσα στην ίδια θρησκευτική ομάδα. Όπως παραδίδουν οι μαθητές του στα γραπτά τους (*Ευαγγέλια*), ο Ιησούς εδίδασκε την ανάγκη της αγάπης/ εξήγησε ότι «δεν ήλθε να αλλάξει ούτε ένα γράμμα από την Τορά (την Παλαιά Διαθήκη)», την θρησκεία, δηλ. των Εβραίων/ ότι είναι ο Μεσσίας που οι Εβραίοι, σύμφωνα με τις προφητείες τους, επί αιώνες περίμεναν/ και ότι είναι γιός του Θεού –άρα Θεός. Ο Χριστιανισμός διαδόθηκε στην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και γύρω από την Μεσόγειο γνωρίζοντας κατά καιρούς διώξεις (επί Νέρωνος το 64 μ.Χ/ επί Δεκίου το 250 μ.Χ/ επί Διοκλητιανού και Γαλερίου το 303 -312 μ.Χ.). Τελικά, έγινε δεκτός από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο το 312 και, σταδιακά, επιβλήθηκε ως η επίσημη θρησκεία του Ρωμαϊκού κράτους. Τα δόγματά του καθορίστηκαν από Οικουμενικές Συνόδους (η πρώτη από αυτές πραγματοποιήθηκε στην Νίκαια της Βιθυνίας το 325 μ.Χ.), ενώ, παράλληλα, αναπτύσσονταν και πολλές άλλες απόψεις που η Εκκλησία καταδίκασε ως *αιρέσεις*. Κυριότερες από αυτές ήταν οι μονοφυσιτικές και, κυρίως, η άποψη του Νεστορίου. Ο *Νεστοριανισμός*, από τον 7^ο έως και τον 11^ο αι., υπήρξε η πιο ιεραποστολική Εκκλησία του Χριστιανισμού, μεταφέροντας τον Χριστιανισμό από την Μεσόγειο και την Αφρική ως την Κίνα και τις Ινδίες, πριν σαρωθεί η προσπάθεια αυτή από τον Μουσουλμανισμό και τις άλλες ισχυρές ανατολικές θρησκείες. Σήμερα στην Αφρική παραμένουν ορισμένα εκατομμύρια χριστιανοί στην, κατά πλειοψηφία μουσουλμανική, Αίγυπτο (*Κόπτες*), ενώ, στην υποσαχάρια Αφρική, διατηρεί το χριστιανικό της θρήσκευμα, εδώ και χιλιετίες, η Αιθιοπία. Ο Χριστιανισμός γνώρισε δύο σχίσματα: το 1054 (οπότε διαμορφώθηκαν η *Καθολική* και η *Ανατολική Ορθόδοξη* Εκκλησία) και το 1517 (οπότε αποκόπηκαν οι Διαμαρτυρόμενοι –*Προτεστάντες*– από την Καθολική

Εκκλησία). Από τον 11^ο -13^ο αι. η Καθολική Εκκλησία ανέλαβε την διοργάνωση Σταυροφοριών κατά των Μουσουλμάνων για τον έλεγχο των Αγίων Τόπων, χωρίς τελική επιτυχία. Με την δράση μοναστικών ιεραποστολικών καθολικών ταγμάτων και με την ευρωπαϊκή επέκταση στον κόσμο, μέσω των ανακαλύψεων και του αποικισμού, ο Καθολικισμός, κυρίως, -αλλά και ο Προτεσταντισμός- διαδόθηκαν, μετά τον 16^ο αι., σε όλον τον κόσμο (ο Καθολικισμός στην Κεντρική και Νότια Αμερική, καθώς και στις Φιλιππίνες/ ο Προτεσταντισμός στην Β. Αμερική, στην Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία), μετατρέποντας τον Καθολικισμό στο ισχυρότερο θρησκευτικό δόγμα του κόσμου με περίπου 1.5 δις. πιστούς, ενώ η Ορθοδοξία διατηρεί θέση χάρις, κυρίως, στην μεγαλύτερή της Εκκλησία, την Ρωσική, που καλύπτει από μόνη της περισσότερους των 100 εκ. πιστών.

Το **Ισλάμ** γεννήθηκε τον 7^ο αι. μ.Χ. (622 μ.Χ. = έτος *Εγίρας*) στην Μέση Ανατολή από έναν έμπορο, τον Μωάμεθ, ο οποίος επελέγη –κατά τους Μουσουλμάνους- από τον Θεό, για να μεταφέρει στον κόσμο, ως προφήτης, το τελικό Του θέλημα, που είναι καταγεγραμμένο στο ιερό βιβλίο του Μουσουλμανισμού, το *Κοράνι*. Το Ισλάμ δέχεται την Παλαιά Διαθήκη ως ιερό βιβλίο και τιμά τους προφήτες της, όπως επίσης τιμά τον Ιησού -αλλά μόνον ως προφήτη και όχι ως Θεό. Ο ιερός νόμος του Ισλάμ απαιτεί από τον πιστό αγάπη, φιλανθρωπία και εγκάρτηση και του ζητάει να διαδίδει την πίστη του. Το Ισλάμ διαδόθηκε εντυπωσιακά από τον 7^ο αι., έτσι ώστε σήμερα να περιλαμβάνεται στις μεγάλες θρησκείες του κόσμου, με τις μεγαλύτερες δυνάμεις του στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, στο Πακιστάν, στην Κ. Ασία, στην Ινδονησία και στην Αφρική. Το Ισλάμ γνώρισε, στο β. μισό του 7^{ου} αι., μία διάσπαση, σε *σουνίτες* και *σίιτες*. Οι σίιτες συγκροτούσαν και συγκροτούν σαφή μειοψηφία, με απόλυτη κυριαρχία μόνο στο Ιράν και σχετική πλειοψηφία στο Ιράκ. Το Ισλάμ είναι, κατά τον τελευταίο -αλλά και τον νυν- αιώνα, η ταχύτερα αναπτυσσόμενη θρησκεία στον κόσμο. Υπό την ώθηση που έδωσε ο μουσουλμανισμός στον αραβικό κόσμο, οι Άραβες παρουσίασαν -κατά τους 8^ο, 9^ο και 10^ο αι.- έναν λαμπρό πολιτισμό που διακρίθηκε σε τομείς όπως η λογοτεχνία, η φιλοσοφία, η θεολογία, η νομική, η ιατρική, τα μαθηματικά, η αστρονομία, η αρχιτεκτονική, η μηχανική, η μεταλλουργία, η χαρτογραφία, η ναυσιπλοΐα. Την ίδια ώρα, οι αραβικές στρατιές σάρωναν την Μέση και Εγγύς Ανατολή, την Β. Αφρική, κατακτούσαν την Ιβηρική χερσόνησο (711), την Περσία και την Δ. Ινδία (712) και συγκρούονταν νικηφόρα με τους Κινέζους στον ποταμό Τάλα (751). Η Ισπανία (711 -1492), η Αραβία, η Συρία, η Περσία και η Αίγυπτος μετατράπηκαν σε οχυρά του Ισλάμ με δικό τους πολιτισμό. Οι μουσουλμάνοι ηγεμόνες του Σουλτανάτου του Δελχί και της αυτοκρατορίας των Μουγκάλ θα ελέγξουν, για περίπου χίλια χρόνια, την Β. και Κ. Ινδία, ενώ οι μουσουλμάνοι Σελτζούκοι Τούρκοι θα αναπτυχθούν στην Βυζαντινή Μ. Ασία (1071) και την Μέση Ανατολή, ανοίγοντας τον δρόμο στους, επίσης μουσουλμάνους, Οθωμανούς Τούρκους. Οι τελευταίοι θα καταλάβουν μεγάλο κομμάτι της Μέσης Ανατολής, της Β. Αφρικής, της Ν. Ρωσίας καθώς και της Κ. και ΝΑ. Ευρώπης ιδρύοντας μία από τις ισχυρότερες αυτοκρατορίες του κόσμου που θα ακμάσει από τον 14^ο έως και τις αρχές του 20^{ου} αι.

Η ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΜΒΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΤΗΣ ΓΗΣ

Η ΙΝΔΙΑ

Στην χώρα αυτή και στην περιοχή του Ινδού ποταμού (σήμερα στο Πακιστάν) αναπτύχθηκε ένας από τους πρώιμους γεωργικούς πολιτισμούς του κόσμου, με πολλά στοιχεία πρωτοτυπίας (3^η χιλιετία π.Χ., ο πολιτισμός των περιοχών Χαράπα και Μοχέντζο Ντάρο). Στα 1550 περίπου π.Χ. εισβάλλουν και καταλαμβάνουν μεγάλο κομμάτι της Ινδίας οι ινδοευρωπαίοι Άρειοι με γλώσσα τους την *σανσκριτική* και θρύλους που καταγράφονται αργότερα στις *Βέδες*. Έτσι, ακόμη και σήμερα, στο μεγαλύτερο κομμάτι των Ινδιών ομιλούνται ινδοευρωπαϊκές γλώσσες (στην γλωσσική οικογένεια των οποίων ανήκουν και οι περισσότερες σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες, καθώς και η Περσική, η Αρμενική -και η Ελληνική). Οι Άρειοι υποτάσσουν τους εντοπίους θέτοντας τις βάσεις για το ιδιότυπο σύστημα οριζόντιας διαστρωμάτωσης της ινδικής κοινωνίας, τις *κάστες*.

Η Ινδία ήταν -και είναι μέχρι και σήμερα- μία εξαιρετικά περίπλοκη χώρα με εκατοντάδες γλώσσες και κρατίδια. Συνδετικός ιστός για όλα αυτά υπήρξε, για αιώνες, ο *Ινδουισμός* και με τις δύο παραδόσεις του (την πρώιμη των *Βεδών* και την πνευματική των *Ουπανισάδων*). Ο συνδετικός αυτός ιστός διαρρήχθηκε όταν, κατά τον 8^ο αιώνα, οι Άραβες κτύπησαν την Δ. Ινδία και άρχισαν να διεισδύουν στο Σιντ. Το Ισλάμ ενίσχυσε τις θέσεις του στην Ινδία επί του τουρκοαφγανού κατακτητή Μαχμούντ του Γαζνί και του *Σουλτανάτου του Δελχί* που, ακολούθως, διαμορφώθηκε στην Β. Ινδία (11^{ος}- 14^{ος} αι.). Στον 16^ο αι. ένας τουρκομογγόλος μουσουλμάνος ηγεμόνας, ο Μπαμπούρ, θέτει τις βάσεις της *Αυτοκρατορίας των Μουγκάλ* που θα λάμψει ως ένας από τους σημαντικούς πολιτισμούς στον κόσμο. Αντίθετα από τον Μαχμούντ του Γαζνί, οι ηγεμόνες Μουγκάλ δείχνουν σεβασμό στον Ινδουισμό και τους Ινδουιστές. Ως αποτέλεσμα του κλίματος αμοιβαίας ανοχής, αναπτύσσεται στην Ινδία η συγκρητιστική θρησκευτική τάση των *Σιχ*.

Περί το 1510 κάνουν την εμφάνισή τους στην Ινδία Πορτογάλοι έμποροι, οι οποίοι μετατρέπουν το λιμάνι της Γκόα, στην Δ. Ινδία, σε εμπορική βάση τους. Πρόκειται για την αρχή της οικονομικής και πολιτικής διείσδυσης των ευρωπαίων στην ινδική χερσόνησο. Στα 1803 οι Άγγλοι, που από καιρό ακροβολίζονται στην Ινδία διεκδικώντας την από τους Γάλλους, γίνονται κύριοι της αναγκάζοντας τον τελευταίο Μουγκάλ αυτοκράτορα να δεχθεί την κυριαρχία τους. Οι Άγγλοι χρησιμοποιούν την Ινδία ως περιοχή προμήθειας πρώτων υλών για την βιομηχανία της μητρόπολης, γι' αυτό και δημιουργούν ένα εκτεταμένο οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο, ενώ διευκολύνονται αποφασιστικά στους στόχους τους με την διάνοιξη της *διώρυγας του Σουέζ*, το 1869. Η διώρυγα αυτή τους εξασφαλίζει γρήγορη πρόσβαση στην σημαντικότερή τους αποικία, τις Ινδίες. Στα 1857 σημειώνεται η πρώτη μεγάλη εξέγερση των Ινδών κατά των Άγγλων, ενώ στα 1885 δημιουργείται ο πρώτος πανινδικός πολιτικός σχηματισμός στην ιστορία, το κόμμα του *Εθνικού Ινδικού Κογκρέσου*, με μέλη του κυρίως ινδουιστές, αλλά και μουσουλμάνους, Ινδούς. Στελέχη του κόμματος αυτού, που επιδιώκει την ανεξαρτησία της Ινδίας,

αναδεικνύονται ο Κ.Γ. Νεχρού και ο Μ. Γκάντι. Ο τελευταίος, στις δεκαετίες του 1920 και 1930, οδηγεί τους Ινδούς σε μη βίαιη αντίσταση κατά των Άγγλων, ενώ πιστεύει στην συνύπαρξη Μουσουλμάνων και Ινδουϊστών στην μελλοντική ανεξάρτητη Ινδία. Το όραμά του διαψεύδεται όταν, με την δημιουργία της ανεξάρτητης Ινδίας το 1947, δημιουργούνται –αποκοπτόμενα από την ινδουιστική Ινδία- τα μουσουλμανικά κράτη του Πακιστάν και του Μπαγκλαντές και γίνεται ευρεία ανταλλαγή πληθυσμών. Ο ίδιος δολοφονείται το 1948.

Με την ανεξαρτησία της η Ινδία γίνεται η μεγαλύτερη χώρα με δημοκρατία στον κόσμο, σε συνεχή αντιπαλότητα και σύγκρουση με το Πακιστάν, και μία οικονομική αξιοπρόσπεκτη -αλλά κοινωνικά άνισα κατανεμόμενη- άνοδο.

Η ΚΙΝΑ

Η Κίνα υπήρξε λίκνο ενός από τους πρώιμους γεωργικούς πολιτισμούς του κόσμου (στην περιοχή του Κίτρινου ποταμού). Από την θέση της είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένη στην επιθετικότητα των νομάδων της Κ. Ασίας, και, μάλιστα, των πιο επικίνδυνων απ' αυτούς, των Μογγόλων. Γι' αυτό, από τον 3^ο αι. π.Χ., οι αυτοκράτορες της *δυναστείας των Τσιν*, που ενοποιούν την Κίνα, κτίζουν για την άμυνά της το *Σινικό Τείχος* μήκους περισσοτέρων των 4.000 χλμ. (η σημερινή του μορφή καλύπτει 6.000 χιλιόμετρα και είναι έργο του 16^{ου} αι. μ.Χ.).

Η διδασκαλία του Κομφούκιου επηρεάζει από τον 6^ο αι. π.Χ. σταθερά την Κίνα, η οποία, εξ αυτού, τοποθετεί υψηλά στις αξίες της την μόρφωση και την αξιοκρατία. Από τον 2^ο αι. π.Χ. η Κίνα υιοθετεί ως επίσημο δόγμα της διοίκησής της τον κομφουκιανισμό. Δίδεται έμφαση στην εκπαίδευση και στην σωστή επιλογή των δημοσίων υπαλλήλων και θεσπίζεται ένας θεσμός μοναδικός στον κόσμο: οι *πανκινεζικές εξετάσεις*, μέσω των οποίων επιλέγονται οι δημόσιοι υπάλληλοι με βάση την επίδοσή τους και όχι την καταγωγή. Θεσπίζεται, ακόμα, ένα *σύστημα αξιολόγησης* των υπαλληλικών τους επιδόσεων που, σε κάποιες περιόδους, εφαρμόζεται σε όλη την διοίκηση - ακόμα και στον αυτοκράτορα! Δημιουργείται δίκτυο Δημοσίων Βιβλιοθηκών/ πραγματοποιούνται γενικές απογραφές, αναδασμοί, τεχνητές αναδασώσεις/ κρατούνται αρχεία σε όλη την διοίκηση/ θεσπίζεται πανκινεζικό φορολογικό σύστημα. Ο χρόνος μετράται στις 365 ¼ ημέρες. Κρατούνται επί χιλιετίες αρχεία για τα αστρονομικά φαινόμενα. Προάγεται σε απaráμιλλο επίπεδο η ιατρική και μελετάται η λειτουργία του ανθρωπίνου σώματος. Εκατοντάδες χρόνια πριν τον υπόλοιπο κόσμο, ο Κινέζος κτίζουν κρεμαστές γέφυρες/ μετρούν με ακρίβεια την ένταση των σεισμών τους/ συναλλάσσονται με χαρτονομίσματα/ φθάνουν με γεωτρύπανα σε βάθος 1500 μέτρων/ χρησιμοποιούν το φυσικό αέριο ως καύσιμο/ χρησιμοποιούν το χαρτί και το χαρτί υγιείας, την πυρίτιδα, την πυξίδα, το μετάξι, την πορσελάνη/ τυπώνουν με κινητά τυπογραφικά στοιχεία τα πολυάριθμα βιβλία τους/ διαθέτουν μίαν άψογη ταχυδρομική υπηρεσία.

Κατά καιρούς, η Κίνα κατακτάται, σε μεγαλύτερες η μικρότερες περιοχές της, από δυνάμεις νομάδων (όπως οι Χσιούνγκ Νου στον 3^ο και 4^ο μ.Χ. αι, ή οι τουρκομανικής καταγωγής Βέι στους 5^ο -8^ο μ.Χ. αι.). Όλοι τους, όμως, σταδιακά,

σινοποιούνται. Από το 1211 έως το 1368 η Κίνα κατακτάται και διοικείται από τους Μογγόλους του Τζενγκίς Χαν και των διαδόχων του που, ως διοικητές, υποτάσσονται στο πολιτικό και πολιτισμικό κλίμα της Κίνας. Στα 1368, μετά από λαϊκή εξέγερση, οι Μογγόλοι εκδιώκονται και ανέρχεται στον θρόνο η *δυναστεία των Μινγκ* που οδηγεί την Κίνα σε, μία ακόμα, λαμπρή περίοδο της ιστορίας και του πολιτισμού της. Κατασκευάζονται ποτάμιες διώρυγες χιλιάδων χιλιομέτρων, όπως και το Σινικό Τείχος με την σημερινή του μορφή. Στην περίοδο αυτή, Πορτογάλοι έμποροι κάνουν την εμφάνισή τους στις ακτές της Κίνας και αποκτούν χώρο δράσης, το 1557, στο λιμάνι του Μακάο, στα νότια της Κίνας. Η παρακμή των Μινγκ συνοδεύεται από τις, συνήθειες για την Κίνα, λαϊκές εξεγέρσεις που, στα 1644, δίνουν, απρόσμενα, την ευκαιρία σε έναν βόρειο λαό, τους Μαντσού, να καταλάβουν την εξουσία και να ιδρύσουν την τελευταία αυτοκρατορική δυναστεία της Κίνας, την *δυναστεία των Τσινγκ*. Οι Τσινγκ δίνουν μεγάλο βάρος στην επέκταση των συνόρων της Κίνας προς Β., Δ. και Ν., την ίδια στιγμή που Ιάπωνες πειρατές λυμαίνονται τα παράλια της Κίνας/ οι Ευρωπαίοι έμποροι πιέζουν για επέκταση των εμπορικών τους δράσεων στην χώρα/ και οι Ρώσοι φτάνουν με την επέκτασή τους να ακουμπούν τα προς Βορράν σύνορα της χώρας. Ευρωπαίοι (Γάλλοι, Άγγλοι, Γερμανοί, Ρώσοι) και Ιάπωνες -μαζί με τις παραδοσιακές λαϊκές κινεζικές εξεγέρσεις, που τώρα έχουν και αντικυβερνητικό και αντιδυτικό χαρακτήρα- θα διαλύσουν, σχεδόν, την Κίνα στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αι., η οποία και θα ηττηθεί στρατιωτικά και από τους Αγγλογάλλους (1839-1842, 1856-1860 –*πόλεμοι του οπίου*) και από την ανερχόμενη Ιαπωνία (1894-1895).

Καθώς οι φοβερότεροι όλων των εχθρών της Κίνας, οι Ιάπωνες, αφού ελέγξουν την Κορέα και την Μαντζουρία, προελαύνουν, μέσα σε λουτρό αίματος, στην Β. Κίνα, οι Τσινγκ καταρρέουν το 1911. Ακολουθεί χάος, όπου κυριαρχούν τοπικοί κινέζοι πολέμαρχοι σε ληστρικές συγκρούσεις μεταξύ τους. Στην δεκαετία του 1920 παρουσιάζονται δύο μεγάλα κόμματα: το *Εθνικιστικό Κόμμα της Κίνας* και το *Κομμουνιστικό Κόμμα της Κίνας*, που συνεργάζονται εναντίον των Κινέζων πολεμάρχων και των Ιαπώνων κατακτητών, αλλά βρίσκονται και σε ιδεολογική αντιπαλότητα μεταξύ τους. Το 1927 ο αρχηγός των Εθνικιστών Τσανγκ Κάι Σεκ διατάσσει σφαγή των Κομμουνιστών στον Νότο. Οι επιζήσαντες Κομμουνιστές, στα 1934, πραγματοποιούν, με αρχηγό τον Μάο Τσε Τουνγκ, την *Μεγάλη τους Πορεία* προς Βορράν, μέσα από τα βουνά της Κ. Κίνας. Στον Βορρά δρουν κατά των Ιαπώνων και, σταδιακά, σταθεροποιούν την επιρροή τους στην ύπαιθρο. Έτσι, από τον τελικό εμφύλιο πόλεμο του 1946-1949 νικητές εξέρχονται οι Κομμουνιστές του Μάο, οι οποίοι και κηρύσσουν την Κίνα *Λαϊκή Δημοκρατία*, όπως και παραμένει μέχρι σήμερα. Οι ηττηθέντες Εθνικιστές και ο Τσανγκ Κάι Σεκ εγκαταλείπουν την Κίνα και καταφεύγουν στο νησί Φορμόζα (Ταϊβάν, Εθνικιστική Κίνα), το οποίο έκτοτε η Κίνα διατείνεται ότι της ανήκει και ότι είναι κινεζικό έδαφος χωρίς, όμως, να έχει κάνει καμία θερμή κίνηση για να το ενσωματώσει στην κυρίως Κίνα, καθώς την Ταϊβάν προστατεύουν οι Η.Π.Α.

Από την δεκαετία του 1980 η Κίνα βρίσκεται σε οικονομική άνοδο. Κατά την τελευταία δεκαετία η άνοδος αυτή έχει γίνει τόσο ιλιγγιώδης, ώστε η Κίνα να θεωρείται η πιθανή επόμενη παγκόσμια υπερδύναμη. Η δύναμη, δηλαδή, που, ενδεχομένως, αντικατασταστήσει τις Η.Π.Α. στην θέση της ισχυρότερης χώρας του κόσμου.

Η ΙΑΠΩΝΙΑ

Η Ιαπωνία είχε ζήσει στην νησιωτική της απομόνωση, αλλά και ασφάλεια, για αιώνες, εισπράττοντας από την Κίνα κεντρικά στοιχεία του πολιτισμού της (όπως την γραφή, τον κομφουκιανισμό, τον βουδισμό, το ζεν, -ακόμα και τ' όνομά της) μεταπλάθοντάς τα, όμως, όλα σε κάτι με ιδιαίτερη ιαπωνική σφραγίδα. Στην Ιαπωνία κεντρική αρχή είναι ο αυτοκράτορας που, όμως, παρότι λατρεύεται και έχει κύρος, πολιτικά δεν είναι ισχυρός όπως στην Κίνα. Αντιθέτως, στην Ιαπωνία υπήρχε ένα φαινόμενο πολυδιάσπασης της γης σε μεγάλες γαιοκτησίες, με τους γαιοκτήμονες (*ντάιμυο*) να διαθέτουν ένοπλα σώματα και τοπική -και, συχνά, περιφερειακή- δύναμη, ούτως ώστε οι συγκρούσεις τους να είναι πολυάριθμες και ανελέητες, παρότι μεταξύ τους ίσχυε ένα σύστημα επάλληλης υποτέλειας όπως, περίπου, στην φεουδαρχική Δυτική Ευρώπη. Ανάμεσά τους υπήρχαν κάποιες ξεχωριστά ισχυρές οικογένειες οι οποίες προμήθευαν τον αυτοκρατορικό οίκο με νύφες, ούτως ώστε να τον ελέγχουν εμμέσως -πλην αποτελεσματικώς.

Από τον 12^ο αι., κάποιοι από τους τοπάρχες εξελίχθηκαν σε *σονγκούν*, στρατιωτικούς, δηλ. αρχηγούς, που επιβλήθηκαν στους ντάιμυο περιορίζοντας την δύναμή τους. Οι *σονγκούν* ανάγκασαν τους τελευταίους να δίνουν τακτικά το παρών και να διαμένουν κατά τακτά διαστήματα στο Έντο (σημερινό Τόκυο), ούτως ώστε να ελέγχονται αποτελεσματικότερα. Μετά από έναν κύκλο εμφυλίων πολέμων που κορυφώθηκαν στον 15^ο αι., κυριάρχησαν πολιτικά οι *σονγκούν* Χιντεγιόσι και Ιεγιάσου Τοκουγκάβα, οι οποίοι και έδωσαν, στον 16^ο αι. και 17^ο αι., το στίγμα της νέας Ιαπωνίας. Ο οίκος των Τοκουγκάβα κυβέρνησε, στην ουσία, την Ιαπωνία μέχρι το 1868, υιοθετώντας στην πράξη τον κομφουκιανισμό και ελέγχοντας τις αποκεντρωτικές δυνάμεις και τους πολεμιστές τους, τους *σαμουράι*. Η Ιαπωνία, από τον 17^ο αι., παρουσιάζει έναν υπέροχο πολιτισμό στην αρχιτεκτονική, στο θέατρο, στην ποίηση, στην ζωγραφική και στις τέχνες, με τις κυρίες της υψηλής κοινωνίας να διαπρέπουν στην λογοτεχνία και την ποίηση σε μια πρώιμη, παγκοσμίως, συστηματική συμμετοχή της γυναίκας στα λογοτεχνικά δρώμενα. Την ίδια ώρα, η διείσδυση των ευρωπαϊών εμπόρων και ιεραποστόλων παρακολουθείται, ελέγχεται και, όταν κριθεί, αναστέλλεται. Παρότι πρώτοι, τον 16^ο αι., Πορτογάλοι έμποροι έδρασαν -υπό αυστηρούς περιορισμούς- στην χώρα, μόνον οι Ολλανδοί απέκτησαν, τελικά, το δικαίωμα να εμπορεύονται με την Ιαπωνία και τους παραχωρήθηκε, προς τούτο, ένα σημείο στο λιμάνι του Ναγκασάκι.

Στα 1853, η άφιξη του Αμερικανού ναυάρχου Πέρι, ο οποίος ζητά εμπορικά δικαιώματα για τις Η.Π.Α, θα λειτουργήσει ως καταλύτης εξέλιξεων. Οι παραχωρήσεις των Τοκουγκάβα στον Πέρι και οι *ετεροβαρείς* (υπέρ των Η.Π.Α.) συμφωνίες που υπογράφονται στα 1858 φέρνουν πολιτική αναταραχή στην Ιαπωνία. Στα 1868 οι Τοκουγκάβα ανατρέπονται και η Ιαπωνική κοινωνία μπαίνει συνειδητά και αποφασιστικά -όχι, όμως, χωρίς αντιδράσεις και κλυδωνισμούς- στην φάση του ραγδαίου εκσυγχρονισμού της, ούτως ώστε να προλάβει την απορρόφησή της από την υπέρτερη Δύση και να αποφύγει την μοίρα της Ινδίας, της Κίνας και τόσων άλλων περιοχών του κόσμου που είχαν γίνει -ή έτειναν να γίνουν- αποικίες των μεγάλων δυτικών δυνάμεων. Οι φεουδαρχικές δομές ανατρέπονται ενώ ο στρατός, η εκπαίδευση και η οικονομία εκσυγχρονίζονται κατά τα πιο επιτυχημένα πρότυπα της Δυτικής Ευρώπης. Έτσι, στα 1894-1895, κατά τον σινοϊαπωνικό πόλεμο, η Ιαπωνία

νικά την Κίνα και καταλαμβάνει την Φορμόζα. Το ίδιο πράττει δέκα χρόνια αργότερα νικώντας, στα 1905, την Ρωσία, με αποτέλεσμα να ελέγξει την Μαντζουρία και την Ν. Σαχαλίνη. Στα 1910 η Ιαπωνία προσαρτά την Κορέα. Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Ιαπωνία τάσσεται με το πλευρό της Αγγλίας. Έτσι, με την λήξη του πολέμου το 1918, ως ανήκουσα στην πλευρά των νικητών, αποκτά τον έλεγχο των βορειοκινηζικών εδαφών των ηττηθέντων Γερμανών, κάτι που της εξασφαλίζει καλή θέση στον στόχο της για περαιτέρω επέκταση στην Κίνα. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Ιαπωνία, εμπιστευόμενη τον πανίσχυρο στόλο της και το ατσάλινο ηθικό των αφοσιωμένων και πειθαρχημένων στρατιωτών της, στοχεύει στον έλεγχο ολόκληρης της Α. Ασίας. Για τον λόγο αυτό τάσσεται, αυτήν την φορά, με τον Άξονα/ επιτίθεται, το 1941, απροκλήτως, εναντίον των Η.Π.Α βομβαρδίζοντας τον ελλιμενισμένο αμερικανικό στόλο στο Περγλ Χάρμπορ του Ειρηνικού/ συγκρούεται λυσσαλέα με τους Αμερικανούς σ' ολόκληρο τον Ειρηνικό/ και, τελικά, υποκύπτει το 1945 άνευ όρων, μετά και την ρίψη, από τους Αμερικανούς, πυρηνικών βομβών στο Ναγκασάκι και στην Χιροσίμα.

Μεταπολεμικά η Ιαπωνία, περιορισμένη ξανά στα νησιά της, ανασυγκροτήθηκε από τις στάχτες της -χάρης στην παροιμιώδη εργατικότητα, πειθαρχία, υπευθυνότητα και εφευρετικότητα των κατοίκων της- σε μία από τις πιο δυναμικές βιομηχανικά και ισχυρές οικονομικά κοινωνίες του σύγχρονου κόσμου.

Η ΡΩΣΙΑ

Η ευρωπαϊκή Ρωσία χαρακτηρίζεται από απέραντα δάση, πεδιάδες, λίμνες, ποτάμια, ταϊγκά και στέπες. Οι στέπες και το πεδινό του εδάφους της κάνουν εκτεταμένα τμήματα της χώρας αυτής κατάλληλο πέρασμα, αλλά και ενδιαίτημα, για τους νομάδες της κεντροασιατικής ζώνης, πολλοί εκ των οποίων, όπως οι Χαζάροι και οι Πατσενέγκοι, ήσαν τουρκομανικής καταγωγής. Στην Ρωσία έζησαν και ζουν ποικιλία λαών, με τους *σλάβους* να δίνουν το χαρακτηριστικότερο στίγμα, αν και οι *Ρως* (οι οποίοι ίδρυσαν τον 9^ο αι. μ.Χ. το ιστορικό κράτος του Κιέβου και του Νόβγκοροντ και έδωσαν το όνομά τους στην χώρα) ήσαν Σουηδοί Βίκινγκς, δηλ. βόρειοι Γερμανοί (οι *Βαράγγιοι* των βυζαντινών κειμένων), οι οποίοι και σταδιακά εκσλαβίστηκαν, αφού πρώτα υιοθέτησαν τον Χριστιανισμό, το 988, από το Βυζάντιο.

Το 1237 οι Μογγόλοι των επιγόνων της *Χρυσής Ορδής* του Τζενγκίς Χαν εισέβαλαν στην Ρωσία και κατέλαβαν εκτεταμένα εδάφη της. Οι Τάταροι των μογγολοτουρκικών αυτών στρατιών απετέλεσαν, έκτοτε, σταθερό –και προβληματικό για την Ρωσία- στοιχείο μεταξύ του πληθυσμιακού μωσαϊκού των νοτίων εδαφών της, παρότι, από τον 15^ο αι., οι Μογγόλοι, εν πολλοίς, απωθούνται με την δράση του Ρώσου ηγεμόνα Ιβάν Γ΄. Ο Ιβάν Δ΄ ο Τρομερός, συνεχίζει το έργο της απώθησης και υποταγής των Μογγόλων/ συντρίβει τους -διασπαστικούς της ρωσικής ενότητας- ρώσους γαιοκτήμονες και τοπάρχες *βογιάρους*/ ενοποιεί την Ρωσία τον 16^ο αι. και ιδρύει στον βορρά, το 1584, το λιμάνι του Αρχαγγέλου, ούτως ώστε η Ρωσία να έχει -έστω και προβληματική, λόγω του πάγου- διέξοδο προς την θάλασσα. Από το 1580 αρχίζει, εξάλλου, η εμπορική και πολιτική διεξόδος των Ρώσων στην Ασία, πράγμα που θα φέρει, ήδη στον 17^ο αι., την μεγάλη αυτή ευρωπαϊκή δύναμη στον Ειρηνικό, θα την καταστήσει κραταιό και επίφοβο γείτονα

της Κίνας, της Κορέας και της Ιαπωνίας και θα την μετατρέψει, έκτοτε, στην μεγαλύτερη σε έκταση χώρα του κόσμου. Το 1613 αρχίζει η βασιλεία της *δυναστείας των Ρομανώφ*, οι οποίοι θα αναδειχθούν και σε αρχιτέκτονες της εντυπωσιακής επέκτασης της Ρωσίας όχι μόνον προς Ανατολάς (μέχρι και την Αλάσκα), αλλά και προς Δυσμάς. Έτσι, μετά από αποτυχημένες πολεμικές προσπάθειες -και αφού πήρε δραστικά μέτρα εκσυγχρονισμού της χώρας- ο Μέγας Πέτρος νικά τελικά, στα 1709, τους Σουηδούς και κατακτά ζωτική πρόσβαση στην Βαλτική ιδρύοντας, στα 1703, το μεγάλο λιμάνι της Αγίας Πετρούπολης. Από την δεκαετία του 1760 η Ρωσία συγκρούεται, εξ άλλου, αλληπάλλληλα -και, κατά κανόνα, νικηφόρα- με τους Οθωμανούς Τούρκους προς Νότον, επεκτεινόμενη προς τις ακτές της Μαύρης Θάλασσας, όπου η Μεγάλη Αικατερίνη ιδρύει, το 1794, το λιμάνι της Οδησσού, που θα εξελιχθεί στο μεγαλύτερο νότιο λιμάνι εξαγωγών και εισαγωγών της Ρωσίας, σε άμεση σύνδεση με την Μεσόγειο.

Η τεράστια επέκταση της Ρωσίας και το ενδεχόμενο της απορρόφησης των εδαφών της καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από αυτήν ανησυχεί τις μεγάλες δυνάμεις της Δύσης, παρότι συχνά συμμαχούν μαζί της για διάφορους στόχους τους. Το 1812 ο Ναπολέων εισβάλλει στην χώρα αυτή και αποχωρεί ηττημένος, με αποδεκατισμένα τα στρατεύματά του και την Ρωσία ισχυρότερη παρά ποτέ. Το 1853-1855, ωστόσο, στον *Κριμαϊκό πόλεμο*, η Αγγλία και η Γαλλία επιτίθενται συντονισμένα στην Ρωσία, την νικούν και την αναγκάζουν να ακυρώσει τις περαιτέρω βλέψεις της επί των εδαφών της διαλυομένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μετά την ήττα αυτή, οι τσάροι θεωρούν επιτακτική ανάγκη τον εκσυγχρονισμό της Ρωσίας και παίρνουν δραστικά μέτρα για την βιομηχανική της πρόοδο και την βελτίωση των συγκοινωνιών. Έτσι, το 1891 αρχίζει, ανάμεσα στ' άλλα, και η κατασκευή της μεγαλύτερης σιδηροδρομικής γραμμής του κόσμου, του *υπερσιβηρικού σιδηροδρόμου*, ο οποίος αποπερατώνεται, στον κύριο κορμό του, το 1903 και, συνολικά, το 1913.

Οι αναχρονιστικές, εν τούτοις, κοινωνικές δομές (η δουλοπαροικία καταργήθηκε μόλις το 1861) δημιουργούν έντονες δυσαρέσκειες, το ίδιο όπως και οι κοινωνικές ανατροπές που η εκβιομηχάνιση φέρει. Την δυσαρέσκεια εντείνει η ήττα του ρωσικού στρατού και στόλου και οι συνακόλουθες βαριές ανθρώπινες απώλειες που συνεπέφερε η μοιραία, για την Ρωσία, σύγκρουσή της με την Ιαπωνία το 1905, στην Μαντζουρία. Την ήττα αυτή ακολουθεί εξέγερση στην Ρωσία, η οποία πνίγεται στο αίμα. Ο τσάρος παραχωρεί κοινοβούλιο (*Δούμα*) και προχωρεί σε αγροτικές μεταρρυθμίσεις. Σε λίγο, ωστόσο, (1914) θα ξεσπάσει ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Η Ρωσία θα συγκρουσθεί στα πεδία των μαχών με την Γερμανία, με βαριές ανθρώπινες απώλειες που θα αυξήσουν την δυσαρέσκεια του λαού σε σχέση με την διοίκηση και την διαχείριση του κράτους και του στρατού. Μέσα στο κλίμα αυτό, κερδίζει έδαφος η προπαγάνδα των *κομμουνιστών Μπολσεβίκων* και του αρχηγού τους Βλαντιμίρ Ιλίτς Ουλιάνωφ (Λένιν) κατά του πολέμου και υπέρ κομμουνιστικών ανατροπών. Καθώς οι κοινωνικές εντάσεις αυξάνονται και οι Μπολσεβίκοι ενισχύονται, ο τσάρος παραιτείται (τέλη Φεβρ. 1917). Την διοίκηση της χώρας αναλαμβάνει η Δούμα, υπό τον ριζοσπάστη πολιτικό Κερένσκυ, ο οποίος, ωστόσο -όπως, εξ άλλου, και ο τσάρος- πιστεύει στην μεγάλη σημασία που έχει για την Ρωσία η συνέχιση του πολέμου μέχρι την τελική νίκη. Ο Λένιν ανατρέπει την κυβέρνηση Κερένσκυ (Οκτ. 1917), καταλύει την Δούμα, εκτελεί τον τσάρο Νικόλαο και την οικογένειά του και κλείνει αμέσως τον πόλεμο συνάπτοντας ειρήνη με την Γερμανία, το 1918 (*συνθήκη του Μπρέστ-Λιτόφσκ*), με την οποία παραχωρεί στην τελευταία εκτεταμένα και ιδιαίτερα

προνομιούχα ρωσικά εδάφη. Τούτο ενισχύει την αρχική πεποίθηση των αντιπάλων των Μπολσεβίκων (των *Λευκών*) ότι ο Λένιν και οι Μπολσεβίκοι (*Κόκκινοι*) είναι πράκτορες των Γερμανών και εχθροί της πατρίδας τους, της Ρωσίας. Ο εμφύλιος που ακολουθεί είναι αδυσώπητος και λυσσαλέος. Στον εμφύλιο αυτόν πόλεμο (1918 - 1921) οι Λευκοί έχουν την ένοπλη υποστήριξη δεκάδων ξένων δυνάμεων (μεταξύ των οποίων η Αγγλία, η Γαλλία, ο Καναδάς, οι Η.Π.Α., η Σερβία, η Ιταλία κά. –και η Ελλάδα). Οι κομμουνιστές νικούν και μετασχηματίζουν την Ρωσία (πλέον, *Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών - Ε.Σ.Σ.Δ.*) σε βιομηχανική χώρα. Έτσι, όταν η Ε.Σ.Σ.Δ. με αρχηγό τον Ιωσήφ Στάλιν θα αναγκαστεί, μετά την εισβολή των ναζιστικών στρατευμάτων στην Ρωσία το 1941 (και παρά την συμφωνία αμοιβαίας μη επιθέσεως που είχε υπογραφεί από το 1939 μεταξύ του Χίτλερ και του Στάλιν), να μπει στον πόλεμο κατά της Γερμανίας, θα είναι σε θέση και τεχνολογικά να την αντιμετωπίσει και να την νικήσει –με τρομακτικές, ωστόσο, ανθρώπινες απώλειες (25 εκατ., περίπου, νεκρούς!).

Με το κύρος ενός από τους τρεις μεγάλους νικητές του πολέμου και του ελευθερωτή της Ανατολικής και της Κεντρικής Ευρώπης, η μεταπολεμική Ε.Σ.Σ.Δ. συγκροτεί, το 1955, με τα συμμαχικά της κομμουνιστικά κράτη στην Κ. και Α. Ευρώπη, το *Σύμφωνο της Βαρσοβίας* –μία αντίπαλη συμμαχία ως προς το *NATO* (την συμμαχία, δηλ., που είχαν δημιουργήσει από το 1949 οι ιδεολογικοί της αντίπαλοι στην Δύση). Ήδη, από το 1947, έχει αρχίσει η περίοδος του *ψυχρού πολέμου*, όπως και ο ανταγωνισμός των δύο πόλων της παγκόσμιας δύναμης –Η.Π.Α και Ε.Σ.Σ.Δ.- για την κατάκτηση του διαστήματος. Τελικά, το 1989, καταρρέει το κομμουνιστικό καθεστώς στην Ρωσία, συμπαρασύροντας μαζί του τα περισσότερα κομμουνιστικά καθεστώτα στην Ευρώπη και στον κόσμο. Ταυτόχρονα, δεκάδες κράτη αποσπώνται από τον κρατικό κορμό της Ρωσίας και ανεξαρτητοποιούνται τόσο στην ασιατική πλευρά, όσο και στην Ευρώπη. Παρόλες, όμως, αυτές τις αποσχίσεις, η κολοβωμένη Ρωσία παραμένει μέχρι και σήμερα η μεγαλύτερη σε έκταση χώρα στον κόσμο.

Σήμερα, η Ρωσία προσπαθεί να αναδιοργανώσει την οικονομία και την κοινωνία της, ούτως ώστε να ανακτήσει το κύρος και την δύναμή της στον μεταλλασσόμενο σύγχρονο κόσμο. Κεντρικό όπλο στην προσπάθειά της αυτή θεωρεί την αξιοποίηση των τεράστιων αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου που διαθέτει.

Η ΕΥΡΩΠΗ

Η νεότερη Ευρώπη είναι αποτέλεσμα των τεράστιων αναστατώσεων που επέφερε η μετακίνηση των λαών –και οι συνακόλουθες, από τον 4ο και μέχρι τον 13ο αι. μ.Χ., επιθέσεις των «βαρβάρων»- που διέλυσαν την Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και έφεραν την άνοδο του γερμανικού και του σλαβικού παράγοντα στην ήπειρο. Η επίθεση των μογγολικής καταγωγής Ούνων στον 4ο και 5ο αι. μ.Χ. πίεσε τα νοτιότερα και ανατολικότερα *γερμανικά φύλα* (:Γότθους, Οστρογότθους, Βησιγότθους, Αλα(μα)νούς, Λογγοβάρδους (Λομβαρδούς), Φράγκους, Βανδάλους, Βουργουνδούς, Ιούτους, Σουηβούς, Άγγλους, Σάξονες, Βαυαρούς κα.) σε ανακατάταξη και μετακίνηση από τις κοιτίδες τους (που εντοπιζόνταν στην Β. Ευρώπη, αλλά και στο απώτατο ανατολικό άκρο της ηπείρου) προς όλη την ήπειρο, την Αγγλία, την Γαλλία, την Ιβηρική χερσόνησο και την Β. Αφρική. Οι Γερμανοί, έτσι, διασπειρόμενοι και

εγκαθιστάμενοι στην Ευρώπη, μετατρέπονται (κυρίως οι Φράγκοι, εξ αυτών), σταδιακά, σε υπερασπιστές της νικώντας: (μαζί με τους Ρωμαίους) τους Ούνους το 451 μ.Χ./ τους Άραβες στο Πουατιέ το 732 μ.Χ./ τους ασιατικής καταγωγής νομάδες Αβάρους το 796 μ.Χ./ τους ασιατικής καταγωγής νομάδες Μαγυάρους, στο Λέχφελντ, το 955 μ.Χ. Κατά τον ίδιο τρόπο, η εμφάνιση των τουρκομανικής καταγωγής Αβάρων κατά τους 6^ο, 7^ο και 8^ο αι. πιέζει τους Σλάβους να κινηθούν νοτιότερα και ανατολικά, να εισέλθουν στην Βαλκανική και το Βυζάντιο και να διαχυθούν ευρύτερα στην Κ., στην Α. και στην ΝΑ. Ευρώπη. Μαγυάροι (Ούγγροι), Σαρακηνοί (μουσουλμάνοι πειρατές) και Βίκινγκς (: *Βαράγγιοι, Νορμανδοί*, δηλ. Βόρειοι Γερμανοί) αναστατώνουν, με την σειρά τους, την Μεσόγειο και την Ευρώπη ολόκληρη κατά τους 9^ο και 10^ο αιώνες. Οι τελευταίοι, δεινοί επιδρομείς, αλλά και θαλασσοπόροι και έμποροι, φθάνουν πρώτοι, περί το 1000, στην Αμερική/ εποικίζουν την Ισλανδία και την Γροιλανδία/ ιδρύουν την πόλη του Δουβλίνου στην Ιρλανδία/ εγκαθίστανται στην Αγγλία και στην Β. Γαλλία (Νορμανδία)/ ιδρύουν τον 9^ο αι. το βασίλειο των Ρως του Κιέβου.

Η εγκατάσταση όλων αυτών των φύλων και η σταδιακή αφομοίωση και ενσωμάτωσή τους στην ευρωπαϊκή ζωή έδωσαν, από τον 11^ο αι., νέα πνοή στην Δ. και Κ. Ευρώπη, που ήδη είχε δεχθεί την ενοποιητική δράση των γερμανών Φράγκων και του Καρλομάγνου τον 9^ο αι. Η Ευρώπη, σταδιακά, ανακάμπτει δημογραφικά και οικονομικά/ αποκτά νέα καλλιεργήσιμα εδάφη με την εκχέρσωση δασών και την αποξήρανση ελών/ αναζωογονεί και πολλαπλασιάζει τις εμποροπανηγύρεις της. Με το τέλος της δράσης των Σαρακηνών στην Μεσόγειο, οι ιταλικές πόλεις βρίσκουν την ευκαιρία να αναπτυχθούν εμπορικά δρώντας στην Α., κυρίως, Μεσόγειο, όπου, από τον 13^ο αι., θα αποκτήσουν τον έλεγχο εκτεταμένων περιοχών που θα αποσπάσουν από την καταρρέουσα Βυζαντινή Αυτοκρατορία, προς επίρρωση του εμπορίου τους. Βορειότερα, γερμανοί αγρότες και έμποροι κινούνται σταθερά προς τα ανατολικά, επεκτείνοντας τους γερμανικούς οικισμούς –και το γερμανικό στοιχείο– προς την, εν πολλοίς, σλαβική κεντροανατολική Ευρώπη, την Βαλτική και την Ρωσία.

Η σχετική ειρήνη φέρνει, μετά τον 11^ο αι., αλλαγές και στο πολιτικό σύστημα. Καθώς αναιρούνταν, τώρα πια, η κεντρική αιτία (η ανασφάλεια και η συνεχής έκθεση των αγροτών σε κινδύνους, λόγω των κτυπημάτων των «βαρβάρων») που, στις αρχές του Μεσαίωνα δημιούργησε το *φεουδαλικό σύστημα* (με τις ιδιότυπες ρυθμίσεις αλληπάλληλης υποτέλειας ιπποτών, γαιοκτημόνων και βασιλέων), η νέα εποχή που αρχίζει απαιτεί μια διαρκή, επίπονη και εξελισσόμενη ανασηματοδότηση των ρόλων των μελών της κοινωνίας -από τον βασιλιά και τους ευγενείς, μέχρι τον κλήρο, τους εμπόρους, τους τεχνίτες και τους αγρότες. Οι βασιλείς σταδιακά παύουν να είναι αιρετοί και γίνονται μονάρχες κληρονομικοί δημιουργώντας δυναστείες (1273-1918 *Αψβούργοι* στις γερμανικές περιοχές –και όχι μόνον/ *Καπέτοι* στην Γαλλία 987 – 1328). Οι βασιλείς:

: αναγκάζονται να κάνουν παραχωρήσεις στους ευγενείς (Αγγλία, 1215, παραχώρηση της *Μάγκνα Κάρτα* από τον βασιλιά Ιωάννη) ή και σε ευρύτερα στρώματα της κοινωνίας (*Σύγκληση των Γενικών Τάξεων* για πρώτη φορά στην Γαλλία το 1302)

: προσπαθούν να ενισχύσουν την θέση τους ελέγχοντας την διαδικασία απόδοσης δικαιοσύνης και ρύθμισης της φορολογίας

: διασφαλίζουν ή και επεκτείνουν τα εδάφη τους (αρχή της επέκτασης των Άγγλων βασιλέων προς Σκωτία, Ουαλία, Ιρλανδία/ Εκατονταετής Πόλεμος μεταξύ Αγγλίας

και Γαλλίας, 1337 – 1453, ήττα της Αγγλίας και αποχώρησή της από τα εδάφη που κατείχε στην Γαλλία)

: προχωρούν σε εγχειρήματα χαλαρών κρατικών ενώσεων (*Ένωση του Κάλμαρ* μεταξύ Δανίας, Νορβηγίας και Σουηδίας, 1397 - 1523). Η Ελβετία ενοποιείται σε Ομοσπονδία το 1291.

: επιχειρούν να ελέγξουν την θρησκευτική εξουσία (μεταφορά της Παπικής Έδρας στην Αβινιόν της Ν. Γαλλίας, 1305 - 1377).

Μετά την ανακατάταξη των πολιτικών ισορροπιών, αλλά και τους λιμούς και τους λοιμούς (κυρίως την πανώλη) του 13^{ου} και 14^{ου} αι. -με τις τεράστιες ανθρώπινες απώλειες που συνεπιφέρουν, με αποτέλεσμα να γίνουν περιζήτητα και ακριβά τα ανθρώπινα χέρια και να αναβαθμισθεί, επομένως, η θέση των γεωργών και των τεχνιτών:

: ανακατατάσσεται ο πλούτος και αυξάνεται θεαματικά το δίκτυο των πόλεων

: κλονίζεται, αλλά και ανασυντάσσεται, τό τραπεζικό σύστημα (*οίκος Περούτσι* στην Φλωρεντία, *οίκος Φούγκερ* στην Γερμανία)

: δημιουργούνται συνασπισμοί δράσης εμπόρων (περίφημη η *Χάνσα* των γερμανών εμπόρων της Βόρειας Θάλασσας και της Βαλτικής, 13^{ος} – 16^{ος} αι.)

: προκαλούνται κοινωνικές εξεγέρσεις

: ισχυροποιούνται οι τοπικές γλώσσες και οι τοπικές εκκλησίες

: τα κράτη γίνονται περισσότερο κοσμικά και λιγότερο εξαρτημένα από την Εκκλησία

: παρουσιάζονται οι πρώτοι καθολικοί ιερείς και λόγιοι που, σε εθνικό επίπεδο, διεκδικούν την ηθική αναμόρφωση της κοινωνίας και της Καθολικής Εκκλησίας [Τζον Ουίκλιφ στην Αγγλία/ Γιάν Χους στην Βοημία (Τσεχία)/ Τζιρόλαμο Σαβοναρόλα στην Φλωρεντία, κα. –όλοι στον 15^ο αι.)]

: ιδρύονται τα πρώτα πανεπιστήμια στην Ευρώπη (Σαλέρνο, Μπολόνια, Παρίσι – στον 12^ο αιώνα/ Πράγα, Κρακοβία, Βιέννη –στον 14^ο αι.)

Την ίδια ώρα, στην Ιβηρική χερσόνησο, προχωρά η διαδικασία της απομάκρυνσης των Αράβων (που ολοκληρώνεται το 1492), ενώ στην Α. Ευρώπη (αντίθετα, από την Δυτική) ενισχύεται -παράλληλα με την βασιλεία- και η φεουδαρχία, με την δουλοπαροικία που αυτή συνεπιφέρει. Πάντως, μέχρι τον 16^ο αι., η Ευρώπη βρίσκεται πολιτισμικά και πολιτικά πίσω από τις σημαντικότερες ανατολικές αυτοκρατορίες της εποχής, δηλ. την Κίνα των Μινγκ, την Ινδία των μουσουλμάνων Μουγκάλ και την Αυτοκρατορία των μουσουλμάνων Οθωμανών Τούρκων.

Μετά τον ταραγμένο 14^ο αι. και μέσα από τις παραπάνω διαδικασίες, η Δ. Ευρώπη μπαίνει σε μία νέα πορεία που, σταδιακά, θα την φέρει -μετά τον 16^ο αιώνα- στην παγκόσμια πρωτοπορία και επικράτηση καθώς αναζητά:

: την ελευθερία και την λογική στην σκέψη, την πολιτική, το συναίσθημα και την τέχνη [*Αναγέννηση*, που εκφράζεται κατά τον 15ο και 16ο αι. κυρίως στην Ιταλία, στην Βουργουνδία και στις Κάτω χώρες, αλλά επηρεάζει ευρύτερες περιοχές]

: νέα υπερπόντια εδάφη για την επέκταση του εμπορίου της [από τα μέσα του 15^{ου} αι. πραγματοποιούνται οι *ανακαλύψεις*, με πρώτους τους Πορτογάλους και, στην συνέχεια, τους Ισπανούς, τους Ολλανδούς, τους Γάλλους, τους Άγγλους. Έτσι, οι Πορτογάλοι κινούνται και εγκαθίστανται στις δυτικές και ανατολικές ακτές της Αφρικής, στην Ινδία (Γκόα, 1510), στην Κίνα (Μακάο, 1557), Α. και ΝΑ. Ασία, Ν. Αμερική (Βραζιλία)/ οι Ισπανοί προς την Κ. και Ν. Αμερική και Φιλιππίνες/ οι Ολλανδοί προς Ινδία, Β. Αμερική, Α. και ΝΑ. Ασία/ οι Άγγλοι προς Ινδία, Α. και

ΝΑ. Ασία, Β. Αμερική και Αυστραλία/ οι Γάλλοι προς Ινδία, Α. και ΝΑ. Ασία (Ινδοκίνα), Δ. Αφρική, Β. Αμερική]. Αρχίζει η ενοποίηση του κόσμου που θα κορυφωθεί με την διάνοιξη της *διώρυγας του Σουέζ*, το 1869, και εκείνης του *Παναμά*, το 1914.

:μία συνεπή, αυστηρή και αδιαπραγμάτευτη ατομική, κοινωνική και θρησκευτική ηθική [από το 1517 η *Μεταρρύθμιση* θα αλλάξει τον θρησκευτικό χάρτη στην Σκανδιναβία, στην Αγγλία (και, μέσω αυτής, αργότερα, στην Β. Αμερική, Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία), στις Κάτω Χώρες, στην Ελβετία, και θα επηρεάσει δραστικά -και με δραματικές συγκρούσεις, κατά τον 16^ο και 17^ο αι.- την Γαλλία και την Γερμανία]

:μία νέα προσέγγιση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων καθώς και των υποχρεώσεων του ανθρώπου και του πολίτη [*Διαφωτισμός*, από τον αγγλικό 17^ο και, κυρίως, τον γαλλικό 18^ο αι.]

:έναν ορθολογικό και αποτελεσματικό τρόπο παραγωγής που να μειώνει, με την βοήθεια των μηχανών, το κόστος, τον χρόνο και τον κόπο της εργασίας και να αξιοποιεί τις πλουτοπαραγωγικές πηγές τόσο των μητροπόλεων, όσο και των υπερπόντιων περιοχών που αυτές ελέγχουν [*Βιομηχανική Επανάσταση*, με τις αρχές της στον ολλανδικό και βρετανικό 17^ο αι., αλλά πρώτη πραγματική της εμφάνιση στην Αγγλία του 18^{ου} αι.]

:το δικαίωμα των εθνών στην αυτοδιάθεση και την ανεξαρτησία [*Εθνικισμός* που, από τον 19^οαι., θα επηρεάσει την Ευρώπη και όλον τον κόσμο (Ελλάδα και Λατινική Αμερική στην δεκαετία του 1820/ Γερμανία και Ιταλία στην δεκαετία του 1860 κλπ.)]

Παράλληλα, θα αναζητήσει -με μεγάλες κοινωνικές εντάσεις και ανατροπές:

:ένα σύστημα κατανομής του πλούτου και της πολιτικής εξουσίας που «να αποτρέπει τις κοινωνικές ανισότητες» [*Σοσιαλισμός* και *Κομμουνισμός*, στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και, κυρίως, στον 20^ο αιώνα]

:ένα σύστημα που να κινητοποιεί τις μάζες «για την κατάκτηση εθνικών στόχων» και «προς όφελος του λαού», υπό κεντρική, προσωποπαγή αρχή [*Φασισμός*, *Εθνικοσοσιαλισμός* και *Ναζισμός*, μεταξύ του Α΄ και του Β΄ Παγκοσμίων Πολέμων]

Από τον 17^ο αι., οι δύο ισχυρότερες δυνάμεις της Ευρώπης, η Αγγλία και η Γαλλία, θα διεκδικήσουν την πρωτοκαθεδρία και τον έλεγχο εκτεταμένων περιοχών της γης [σύγκρουση για τον έλεγχο της Ινδίας και της Β. Αμερικής τον 17^ο και 18^ο αι./ για τον έλεγχο της Ευρώπης (*Ναπολεόντειοι πόλεμοι*, 1799-1815)]. Η Αγγλία, που έχει προηγηθεί τόσο στην πολιτικοκοινωνική (1642) όσο και στην βιομηχανική (18^ο αι.) επανάσταση, υπερισχύει κατά τον 19^ο αι. και μετατρέπεται στην μεγαλύτερη δύναμη (την πρώτη *παγκόσμια* δύναμη στην ανθρώπινη ιστορία), ελέγχοντας -ανάμεσα σ΄ άλλα- τις Ινδίες, την Αυστραλία, την Νέα Ζηλανδία, τον Καναδά, την Αίγυπτο και την Ν. Αφρική, ενώ η Γαλλία (που έχει καμφθεί από την επανάστασή της το 1789) την Ινδοκίνα και θέσεις στην Δ. και Β. Αφρική. Οι *αποικίες* τους, ωστόσο, συχνά αποδεικνύονται επισφαλείς (η Αγγλία χάνει τις Η.Π.Α. ήδη το 1775) και θα έχουν ανεξαρτητοποιηθεί μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αι.

Η δυναμική είσοδος της ενωμένης, πιά, Γερμανίας (1870) στην οικονομική και πολιτική κονίστρα της Ευρώπης, η σύγκρουσή της με την Γαλλία (1870) και η διεκδίκηση από την νέα αυτή μεγάλη δύναμη κομβικών θέσεων στην Αφρική, στην Κίνα και στην Βαλκανική οδηγεί στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914 -1918) [στρατόπεδα: Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Η.Π.Α., Ιαπωνία, Ιταλία, Ελλάδα -εναντίον

Γερμανίας, Αυστροουγγαρίας, Βουλγαρίας και Οθ. Αυτοκρατορίας] και στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1939-1945) [στρατόπεδα: Αγγλία, Ρωσία, Η.Π.Α -εναντίον Γερμανίας, Ιταλίας, Ιαπωνίας (και των δορυφόρων τους Ουγγαρίας, Ρουμανίας, Βουλγαρίας)], στους οποίους η Γερμανία ηττάται. Και στους δύο αυτούς πολέμους οι Η.Π.Α μετέχουν εναντίον της Γερμανίας και μετατρέπονται στην μεγαλύτερη δύναμη του κόσμου αποσπώντας αυτήν την θέση από την Αγγλία (με μόνη την Ε.Σ.Σ.Δ. να αμφισβητεί την κυριαρχία αυτή των Η.Π.Α κατά το διάστημα 1947 -1989, οπότε και κυριαρχεί ο *ψυχρός πόλεμος*).

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ευρώπη αναζητά μιά πορεία ειρήνης και οικονομικής ισορροπίας που οδηγεί στην προσπάθεια για την *Ευρωπαϊκή Ένωση* (1952 και εξής).

ΑΜΕΡΙΚΗ

Κέντρο ανάπτυξης πολιτισμού στην αμερικανική ήπειρο υπήρξε η Κ. Αμερική και, κυρίως, η περιοχή του σημερινού Μεξικού. Εδώ, πριν την τρίτη χιλιετία π.Χ., εμφανίζεται η γεωργική επανάσταση και εξαπλώνεται προς Ν., ενώ βορειότερα κυριαρχούν, μέχρι και τον 16^ο μ.Χ. αι., οι ιθαγενείς κυνηγοί των πεδιάδων και, ακόμα βορειότερα, οι κυνηγοί των πάγων (*Ινουίτ/ Εσκιμώοι*).

Περί το 300 π.Χ. αναπτύσσεται στην περιοχή του Μεξικού ο πολιτισμός των *Μάγια*, ο οποίος παρακάμζει στον 9ο αι. μ.Χ. Οι Μάγια απέκτησαν γραφή και διακρίθηκαν για την επίδοσή τους στα μαθηματικά, στην αστρονομία και την αρχιτεκτονική. Στην ίδια περιοχή, περίπου, αναπτύχθηκε αργότερα, περί τον 14^ο αι., ένας άλλος πολιτισμός, αυτός των *Αζτέκων*, που θα συντριβεί από τους Ισπανούς κατακτητές στον 16^ο αι. Οι Αζτέκοι υπέταξαν τους λαούς της ευρύτερης περιοχής, ανέπτυξαν την αρχιτεκτονική και την μεταλλουργία και ασκούσαν καθημερινές ανθρωποθυσίες στον θεό ήλιο. Ανάλογος πολιτισμός με αυτόν των Αζτέκων αναπτύχθηκε στον Νότο, στην περιοχή του Περού, κατά τον 14^ο και 15^ο αι. μ.Χ. –ο πολιτισμός των *Ινκα*. Οι Ινκα κατασκεύασαν ένα εντυπωσιακό οδικό δίκτυο χιλιάδων χιλιομέτρων σε μιά από τις πιο δύσβατες περιοχές του κόσμου. Και οι Ινκα συντρίφθηκαν κατά τον 16^ο αι. τόσο από τον εσωτερικό τους εμφύλιο πόλεμο, όσο και από τους Ισπανούς κατακτητές.

Όταν ο Κολόμβος έφθασε το 1492 στην αμερικανική ήπειρο, οι αυτόχθονες ανήκαν σε περισσότερους από 1.000 ανεξάρτητους σχηματισμούς, ενώ ομιλούνταν πάνω από είκοσι αυτόνομες γλωσσικές οικογένειες. Η ήπειρος ήταν εξαιρετικά πλούσια ως προς τα φυτά της (καλαμπόκι, πατάτα, τομάτα, κολοκύθα, φασόλια, κακάο, καπνός, βανίλια, φιστίκια, ηλιόσποροι κ), αλλά τα ζώα έλξης, τα σκληρά μέταλλα και το άροτρο ήσαν ανύπαρκτα/ τα άλογα άγνωστα/ το ίδιο (με την εξαίρεση των Μάγια) η χρήση της γραφής/ ενώ η χρήση του τροχού σε άξονα δεν είχε -παρόλα τα άλλα αξιοθαύμαστα επιτεύγματα- επιτευχθεί. Έτσι, οι ολιγάριθμοι Ισπανοί κατέκτησαν τους πληθυσμούς της Κ. και Ν. Αμερικής με σχετική ευκολία/ διέδωσαν με ανήκουστη βία τον Χριστιανισμό/ εξολόθρευσαν ολόκληρους πληθυσμούς/ λεηλάτησαν τον χρυσό και τον άργυρο της ηπείρου/ και παραχώρησαν, με συνθήκη, στους Πορτογάλους ένα μεγάλο κομμάτι της Ν. Αμερικής, που αντιστοιχεί, χοντρικά, στην περιοχή της σημερινής Βραζιλίας. Παράλληλα, από Πορτογάλους εμπόρους -και, αργότερα, και άλλους Ευρωπαίους- μεταφέρονται από την (Δυτική, κυρίως,)

Αφρική εκατομμύρια μαύροι *δούλοι* (11.5 εκατ. άνθρωποι μεταξύ του 1450 -1870) για να εργασθούν στις φυτείες των ευρωπαϊών κατακτητών στην Β. και Ν. Αμερική. Η Κ. και η Ν. Αμερική θα παραμείνουν υπό ισπανικό έλεγχο μέχρι την δεκαετία του 1820, οπότε και θα ανεξαρτητοποιηθούν μετά από πόλεμο στον οποίο θα ηγηθούν ο αργεντινός στρατηγός Χοσέ ντε Σαν Μαρτί και ο Σιμόν Μπολιβάρ, από την Βενεζουέλα. Η Βραζιλία δεν θα χρειασθεί να πολεμήσει για την ανεξαρτησία της καθώς ο βασιλέας της Πορτογαλίας της την παρεχώρησε, την ίδια εποχή, αναίμακτα.

Βόρεια του Μεξικού, οι διεισδύουσες ευρωπαϊκές δυνάμεις ήταν, από τον 16^ο αι., οι Ολλανδοί (οι οποίοι θα ιδρύσουν το Νέο Άμστερνταμ – δηλ. την πόλη που, αργότερα, ονομάστηκε Νέα Υόρκη), οι Γάλλοι και οι Άγγλοι. Οι δύο τελευταίοι θα συγκρουσθούν σκληρά, κατά τον 18^ο αι., για τον έλεγχο του Καναδά και της Β. Αμερικής, με νικητές τους Άγγλους που θα προχωρήσουν στην αξιοποίηση των εδαφών, στην εξολόθρευση των πολυάριθμων γηγενών φυλών και στην εγκατάσταση νέων αποίκων. Οι άποικοι αυτοί, ωστόσο, θα εξεγερθούν κατά της μητρόπολης το 1775 και θα φέρουν νικηφόρα εις πέρας τον *Πόλεμο της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας* (1775-1783) συγκροτώντας ένα νέο, μεγάλο, δημοκρατικό και ανεξάρτητο κράτος, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Η.Π.Α.). Οι Η.Π.Α., αφού αγοράσουν την Λουιζιάνα από την Γαλλία (1803)/ νικήσουν το Μεξικό και του αποσπάσουν εκτεταμένα εδάφη (1846-1848)/ και περάσουν την δοκιμασία ενός αμείλικτου εμφυλίου πολέμου (1861-1865) θα μετατραπούν σε μεγάλη οικονομική δύναμη/ θα αγοράσουν την Αλάσκα από την Ρωσία (1867)/ θα νικήσουν σε πόλεμο την Ισπανία αποκτώντας, έτσι, το Πουέρτο Ρίκο και τις Φιλιππίνες (1898)/ θα γίνουν ελκυστικός τόπος μετανάστευσης για εκατομμύρια ανθρώπους απ' όλον τον κόσμο/ και, από το 1890 ως πρόσφατα, η παραγωγικότερη χώρα στον κόσμο. Η αυτοπεποίθηση της αναδυόμενης αυτής υπερδύναμης θα φανεί, εξ άλλου, ενωρίς όταν, το 1823, διακηρύσσει (*Δόγμα Μονρόε*) την απόφασή της να κρατήσει μακριά από την ήπειρο κάθε ευρωπαϊκή παρέμβαση.

Κατά τους δύο Παγκοσμίους πολέμους οι Η.Π.Α συμμετέσχαν στο πλευρό των συμμάχων και εξήλθαν νικήτριες και η μεγαλύτερη δύναμη του κόσμου, υποσκελίζοντας (με το τέλος του Α΄ Παγκ. Πολέμου) την παντοκράτειρα Αγγλία και εξουθενώνοντας το 1989 την ιδεολογική τους αντίπαλο Σοβιετική Ένωση (Ρωσία), η οποία, για ένα διάστημα (1947-1989), είχε φανεί ότι μπορούσε να τους αμφισβητήσει τα παγκόσμια πρωτεία. Οι Η.Π.Α. αναμείχθηκαν ενεργά στον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ κομμουνιστών και εθνικιστών στην Κορέα (1950-1953), στον οποίο (παρά το λουτρό αίματος και την συμμετοχή, υπέρ των εθνικιστών, στρατευμάτων από πολλές συμμαχικές χώρες των Η.Π.Α. -μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα- και, υπέρ των κομμουνιστών, της Κίνας) ουδείς εξήλθε νικητής, με αποτέλεσμα η Κορέα να είναι έκτοτε διηρημένη στην Βόρεια (κομμουνιστική) και στην Νότια Κορέα. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι Η.Π.Α. αναμείχθηκαν, κατά την δεκαετία του 1960, στον πόλεμο μεταξύ κομμουνιστών και εθνικιστών στο Βιετνάμ και στην Ινδοκίνα, γενικότερα. Ο αρχηγός των Βιετναμέζων κομμουνιστών (*Βιετκόγκ*) Χο Τσι Μινχ (ο οποίος είχε ήδη ηγηθεί του πολέμου των Βιετναμέζων κατά της Ιαπωνίας και της Γαλλίας και τους οδήγησε, το 1954, στην νίκη τους κατά των Γάλλων στο Ντιεν Μπιέν Φου) ηγήθηκε και αυτού του πολέμου μέχρι τον θάνατό του, το 1969. Το 1975 οι Η.Π.Α. αποχωρούν ηττημένες από το Βιετνάμ –η μόνη ήττα που έχει γνωρίσει η μοναδική, μετά το 1989, υπερδύναμη του κόσμου.

Σήμερα, οι Η.Π.Α. παραμένουν η μεγαλύτερη οικονομική, πολιτική και στρατιωτική δύναμη του κόσμου. Καθώς, ωστόσο, παρουσιάζουν σημάδια κάμψης, την θέση τους εποφθαλμιούν αναπτυσσόμενες –κυρίως ασιατικές- δυνάμεις.

*****

Το μάθημα παρακολουθείται από τους κκ. φοιτητές και φοιτήτριες ανελλιπώς και κρατούνται επιμελώς σημειώσεις από τις παραδόσεις του.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Overy, Richard, *Ατλας της Παγκόσμιας Ιστορίας*, εκδ. Καθημερινή, Αθήνα 2007

Braudel, Fernand, *Η Γραμματική των Πολιτισμών*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2002

Blainey, Geoffrey, *Συνοπτική Ιστορία του Κόσμου*, εκδ. Φυτράκη, Αθήνα 2004

Roberts, J.M., *Παγκόσμια Ιστορία*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2002

Διαμαντής, Απ. –Καρδάσης, Βασ., *Από το Σχίσμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Κοινωνία, Οικονομία, Πολιτισμός στη Δεύτερη Χιλιετία*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2007

Hobsbaum, Eric, *Η Εποχή των Επαναστάσεων (1789 -1848)/ Η Εποχή του Κεφαλαίου (1848 -1875)/ Η Εποχή των Αυτοκρατοριών (1875 -1914)*
Και τα τρία βιβλία έχουν εκδοθεί από το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (MIET)

Hobsbaum, Eric, *Η Εποχή των Άκρων (1914 -1991)*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 2003

Mc Neil, William, *Ιστορία της Ανθρώπινης Κοινωνίας* (πρόκειται για την ελληνική έκδοση του κλασικού έργου του συγγραφέα με τίτλο: *The Rise of the West. A History of the Human Community*, The University of Chicago Press, 1963)

Stavrianos, L.S, *A Global History. The Human Heritage*, Prentice Hall, N.J. 1983

Asimov, Isaac, *Το Χρονικό του Κόσμου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Χάρμαν, Κ, *Λαϊκή Ιστορία του Κόσμου*, εκδ. Τόπος, Αθήνα 2012

*****

